

PASTABOS, RECENZIJOS

AR YRA ŽODIS *išlįstė*?

Lietuvių kalbos žodyno IV tome¹ duodamas žodis *išlįstė* (sf.) reiškė „siaurėjanti landa (kamino pavidalo?)“. Žodis iliustruojamas vienu sakiniu iš S. Daukanto raštų: *Buvo viršuo to altoriaus tep stebuklingai parėdyta išlįstė, jog nė lytus, nė darganos, nė vėjai negalėjo ugnies užgesyti, bet dar vētruotais laikais liepsna kuo aukštesniai mušės*. Kaip rodo Žodyno kartoteka², sakinytis turėtų būti paimitas iš V. ir M. Biržiškų paruoštų S. Daukanto „Darbų“: *Buwo wyrzszau to altoriaus tep stebuklingay pariedita iszlisty, iog ne litus, ne dargnas, ne wieiej negalieiy tynai ugnis užgiesijty, bet dar wietroutas laikas lyipsna kou auksztesnej muszies*³.

Atidžiau skaitant S. Daukanto „Darbų“ rankraščio nuorašą⁴, iš kurio ruoštas V. ir M. Biržiškų leidinys, galima pastebėti, jog vietoje žodžio *iszlisty*, esančio tame leidinyje, rankraštyje yra žodis *iszleity*, tiesa, parašytas nelabai aiškiai ir, matyt, todėl parengėjų neteisingai perskaitytas (nors tai gali būti ir korektūros klaida, atsi-radusi spausdinant). Žodį *iszleity* patvirtina ir kitas „Darbų“ rankraščio nuorašas, kuriame aiškiai parašyta: *Buwa wyrzszou to altoriaus tep stebuklinga pariedita iszleity, iog ne litus, ne dergnas, ne wieie negalieiy tynai ugnys ožgesity, nes dar wietroutas laikas lyipsna kou auksztesne muszies*⁵.

Žodį *išleitė*⁶ S. Daukantas vartoja ne taip jau retai, paprastai lygios žemos vietos, slėnio reikšme, pvz.: *Kas iszguldis angala tus miegus, tou džiaugsma, kurius junta žmogus lousus, iszwidys staygej žaly tonka arba iszleity apaugusy it waynyku*

¹ LKŽ IV 206.

² Plg. kartotekos kortelę: *Išlystė = laukymė??* (reikšmė aiškinta pieštuku – B. V.): *Buwa wyrzszau to altoriaus tep stebuklingay pariedita iszlisty, iog ne litus, ne dargnas, ne wieiej negalieiy ugnis užgiesijty. S. Dauk. „Darbay“ 101.*

³ Simanas Daukantas, *Darbay senuju Lituwiiu yr Žemaycziu 1822*. Spaudai paruošė Vaclovas ir Mykolas Biržiškai, Kaunas, 1929, p. 101 (toliau – S. Daukantas, *Darbai*).

⁴ *Darbay senuju Lituwiiu yr Žemaycziu*, rankr., VUB D 104; plg. šio rankraščio tą patį sakinį: *Buwa wyrzszau to altoriaus tep stebuklingay pariedita iszleity, iog nelitus, nedargnas, ne wieiej negalieiy tynai ugnis užgiesijty, bet dar wietroutas laikas lyipsna kou auksztesnej muszies* (Arkusz 62, p. 496).

⁵ Darus Letuwiiu er Žiamaitiu suraszty S. Tiewelis u. z. Metusy 1833, rankr., VUB D 66, p. 249.

⁶ Lietuvių kalbos žodyne (IV 204) iškelta: *išleitė* (= *išleitė* < *išlaitė*). S. Daukanto „Būdo“ parengėjas J. Talmantas į literatūrinę kalbą šį žodį transponuoja *išlietė* ir aiškina, kad jis reiškias upių baseiną (žr. Būdą senovės lietuvių kalnėnų ir žemaičių išrašė pagal senovės raštų Jokūbas Laukys. Redagavo ir žodynėlį pridėjo J. Talmantas, Kaunas, 1935, p. 336); transponuotoji forma Žodyne irgi nurodyta (IV 205): *išlietė* sf. S. Dauk. upių baseinas; plg. *išleitė*.

apinta lyipomis, winksznomis, skroblomis [...]7; Par truki arba mili anupus Wylniaus ira dydej puiki yszleyty tarpų kalnu ont upely Wiliu, kurio Witauds puszkas lyidyna, iki szej dyinaj wadynama Witauda puszkarny; duobes, parkasaj, atsukta upys ligio lonko stygawo tą teysiby8; [...] it widorie9 yra kalwa daugiaus ne parszimta miliu tēsantis i rytus ir wakarus [...], kóri kalwa dalij tą slouksni i dwę jiszejtę [...]10; Nu ko gal manitī, iog toie jau gadiniē newen jiszejtie pījtinie ir padunajēs yra gywenusi ta Gētū arba Letuwiū tauta, bet ir sziaurīnie jiszejtie [...]11; [...] kēlaudam's par dwę 1788 ir 1789 m. speigūtę žįjmę iwajriosī tamī kraszti apigardosī radau sū dideliū muno pasistebiejemū maž mediū tenuszalusiū dajginusi arba sodnusi, adarą wietą turentiusī ir nu wissū wiejū ūzgaunamą, atkalej sodnusi jiszejtēs turintiusī ir žamę driegną, maž nie wieno wajsīnio medio neregiejau gywo12.

Žemos vietos, daugiau įdubimo reikšme žodis *išleité* (ne *išlīstē!*) S. Daukanto pavartotas ir straipsnio pradžioje nurodomajame „Darbų“ sakinyje. Šiuo žodžiu čia nusakoma pagoniškos lietuvių šventyklos aukuro ugnies kūrenimo vieta. Tai patvirtina ir S. Daukanto nurodytas šaltinis – T. Narbuto Vilniaus šventyklos aprašymas, iš kurio minėtąjį sakinį S. Daukantas yra išvertęs beveik pažodžiui, pgl., *Bylo w nim tak misternie sporządzona w kłesłość we śródku, że żaden ulew dżdża, ani śnieg, ani wiatr nie mogly ognia przygasić [...]13. Žodis išleité*, kaip matome, atitinka lenkų *wkłęsłość* „įduba“. Vėliau, aprašydama tą pačią šventyklą kituose savo darbuose, S. Daukantas vietoj žodžio *išleité* vartoja žodį *ilinkmē*, pgl., *Widurie wīrszaus to aukuro buwusi ilinkmie, tejp nagoutaj patajsyta, iog ne lytus nē snįgas negaliejęs tīnaj ugnēs gēsytī, negi wies jos blaszkytī, bet atkalej tokio dingstie lįjpsna kou dīdesnej dar auksztin twaskiejusi14. Wyrszui to altoriaus bū tep kieysta ilinkmie nutaisita, iog ne litus ne darganas, ne wietras negalieję tynai ugnēs gesite ne blaszkite [...]15.*

Taigi *išlīstē*, pasirodo, yra žodis nebuvelis. V. ir M. Biržiškų paruoštame S. Daukanto „Darbų“ leidime jis yra arba korektūros klaidos, arba rankraščio netikslaus perskaitymo rezultatas. Iš šio „Darbų“⁶⁶ leidimo tas žodis, nesutikrintas su pirminiu (rankraštiniu) šaltiniu, pateko ir į Lietuvių kalbos žodyną. Žodis *išleité* žinomas tik iš S. Daukanto ir senųjų raštų, iš gyvosios kalbos – tarmių bent iki šiol jis neužfiksuotas.

B. VANAGIENĖ

⁷ S. Daukantas, *Darbai*, p. 34.

⁸ Ten pat, p. 213.

⁹ Šituo ir kitais atvejais vietoj S. Daukanto ant *i* dedamo diakrito, panašaus į beveik statmeną kiek į kairę palinkusį cirkumfleksą, dėl techninių priežasčių vartojamas įprastinis cirkumflekso ženklas.

¹⁰ Budą Senowęs – Lėtuwiū Kalnienū ir Żámajtiū iszraszę Pagał Senowęs Rasztū Jokub's. Łaukys, Petropilie 1845, p. 2 (toliau – Būdas).

¹¹ Ten pat, p. 4.

¹² Pamokslą ape sodnus arba dajginus wajsingū mediū iszgoldę isz teutonū kalbos i żámajtiū: Anton's Żeimys, Petropilie 1849, p. 28.

¹³ Teodor Narbutt, *Wiadomość o Starożytnym Kościele Jowisza w Wilnie*, „Tygodnik Wileński“, nr. 60, t. III, 1817.

¹⁴ Būdas, p. 107.

¹⁵ *Istoryje Żemajtzszka*, rankr., – Lietuvių kalbos ir literatūros instituto rankraštynas. F 1–2 (SD), l. 36.